

УДК 81'255.4'42:821.152.2-2"19"

ГІБРИДНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ: ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ

Анна Галас

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
halasann@gmail.com*

Розглянуто можливості застосування категорії гібридної ідентичності в обґрунтуванні соціокультурної моделі критики художнього перекладу. За основу приймається поняття інтегральної ідентичності, що містить низку соціально зумовлених складових. На прикладі ірландської драматургії ХХ століття, зокрема перекладів різними мовами п'єси «Переклади» Б. Фріла, простежуються стратегії відтворення елементів гібридності залежно від домінантного соціокультурного контексту цільової полісистеми. Стаття виявляє закономірності перекладацьких рішень, спричинених мовним та історичним досвідом регіону-реципієнта, розкриває критичні відгуки на переклади та рецепцію твору з опертям на поняття гібридної ідентичності.

Ключові слова: гібридна ідентичність, художній дискурс, ірландська драматургія, критика перекладу, соціокультурний контекст.

Ідентичність є одним із центральних понять соціології, політології (Е. Сміт, М. Белецький, О. Малончук, Н. Черниш, А. Вільсон, Н. Попсон, антропології, філософії та історії (Б. Гарет, Дж. Пері, П. Рікер, Л. Архіпова, Є. Бистрицький, А. Карась, Дж. Батлер, Я. Грицак), літературознавства (Г. Співак, Г. Баба, М. Вандерверф, Е. Томпсон, Ю. Крістева, Ж. Лакан, М. Попова, М. Шкандрій), а також лінгвістики. Перекладознавство довгий час послуговувалося поняттям «особистість», що частково перегукується із поняттям «ідентичність». Протягом останніх років, однак, спостерігаємо ширше застосування терміна «ідентичність», що проник у галузь завдяки міждисциплінарним зв'язкам із соціолінгвістикою та літературознавством, де «ідентичність» активно обговорюється в межах постколоніальних студій.

Мета статті – окреслити поняття гібридної ідентичності в рамках перекладознавчої парадигми та з'ясувати потенціал його застосування до аналізу перекладів художніх творів в межах соціокультурної моделі критики перекладу. Для аналізу обрано п'єси ірландських драматургів ХХ століття, в яких простежуються елементи гібридності. Оригінальні тексти зіставлено із відомими перекладами різними мовами. За відсутності перекладів до уваги беремо лінгвістичні складові гібридної ідентичності, які можуть становити труднощі при їх перенесенні до цільової полісистеми. Методологічну основу статті становлять соціокультурний аналіз, дискурс-аналіз, перекладознавчий аналіз, а також елементи герменевтики; для дослідження оригінальних драматичних творів використано творчо-генетичний та історико-функціональний методи.

1. Гібридна ідентичність як категорія художнього дискурсу

Художній всесвіт обертається навколо індивіда, що перебуває в пошуках себе, намагаючись визначити своє місце в соціумі. Тому спектр представлених у художній

літературі ідентичностей розширився: маргіналізовані в суспільстві люди чи не вперше вийшли на перший план не як юродиві, а як повноцінні члени спільноти, що переживає труднощі. Доба постколоніалізму змусила багатьох митців звернутися до власних автентичних культур та втрачених ідентичностей.

Розуміння ідентичності як «внутрішнього відчуття приналежності до визначеної соціокультурної спільноти певного виду переважно визнане іншими представниками цієї спільноти, вкорінене у подібності до них та одночасній відмінності від представників іншої соціокультурної спільноти такого ж виду» [1: 32] дає змогу виділити її складові, окреслити пріоритетну сферу існування (соціальну, культурну або особистісну) та класифікувати їх. Інтегральну модель ідентичності, що складається із базових та не-базових ідентичностей, таких як національна, політична, класова, гендерна, вікова, мовна та ін., можна ефективно застосовувати в перекладознавчому аналізі. Мовлення героїв творів аналізують крізь призму їх належності до певної соціокультурної спільноти, а кожен складову інтегральної ідентичності розглядають у рамках багаторівневої мовленнєвої структури дискурсу, що головню спирається на семантику та прагматику виловлювань.

Гібридність є результатом взаємодії двох різних ідентичностей, отже може стосуватися будь-яких виявів ідентичності, зокрема національної чи гендерної, політичної чи культурної тощо. Реалізація гібридності виразно ілюструє постмодерний художній дискурс, особливо драматургія. Найбільший інтерес з позиції перекладознавства становлять національна та культурна гібридна ідентичності, оскільки втілюються вони через низку специфічних мовленнєвих кодів та часто є виразниками авторської позиції щодо певної нації або етносу.

Категорія гібридної національної ідентичності, введена в науковий дискурс завдяки здобуткам теорії постколоніалізму, розкриває результати колонізації, завоювань та підкорення однієї нації іншою. Е. Сміт визначає такі риси національної ідентичності, що дозволяють певній спільноті повноцінно функціонувати як нація: історична територія; спільні міфи та історична пам'ять; спільна масова культура та єдині юридичні права для всіх членів [2: 26]. Дослідники колоніального дискурсу (Е. Сміт, Г. Баба) схильні вважати, що колонізатор може виступити рушійною силою, що здатна об'єднати підкорену спільноту в націю і що колоніальна держава визначає кордони та сутність створеної нації. Цей парадокс пояснюється тим, що колонізатор намагається відокремити себе від підкореної нації та запобігти гібридизації, що неодмінно виникає під час взаємодії. Власна ідентичність яскравіше виявляється саме на протиставленні із іншою. Історичні події доводять, однак, що асиміляція підкорених народів часто призводить до втрати ідентичності власне колонізаторів. Увібравши в себе культуру підкорених народів, імперія втрачає власну унікальність, тоді як підкореним народам вдається зберегти своє культурне коріння. За зауваженням К. Мерсер, «ідентичність тільки тоді стає проблемою, коли вона перебуває у кризі» [3: 43]. Стан гібридності, тобто певний перехідний період від однієї ідентичності до іншої, власне і є кризою, яка призводить до занепаду старого та становлення нового. Гібридна ідентичність може стати перманентною ознакою перехідного суспільства, а згодом затвердитися як основа оновленої ідентичності.

Мова часто виступає символом нації та засобом ексклюзивності. В добу колоніалізму мова колонізатора домінувала в національних інституціях, тоді як правові свободи мов підкорених націй або значно звужувались, або повністю нівелювалися. Питання в тому, чи вдалося підкореним націям в постколоніальний період відродити

забуту національну мову і чи стали вони сприймати мову колонізатора як свою рідну мову. Ф. Фенон стверджував: коли підкорена нація силою або добровільно приймає мову та культуру колонізатора, вона більше не належить не лише завойовникам, але і підкореним, оскільки відтепер має можливість впливати на них та певним чином вирішувати їх долю [4: 17–18]. У світовій літературі є чимало прикладів, що підтверджують цю тезу: ірландські письменники та драматурги Д. Джойс, С. Беккет, Б. Фрїл, Ш. О'Кейсі, О. Уальд, Б. Шоу писали англійською мовою та мали надзвичайний вплив не лише на ірландську літературу, але й англійський світ у цілому.

Культурна, національна та мовна гібридність постколоніальної доби підштовхнула до становлення надзвичайно потужної течії в літературному дискурсі творів С. Рушді, М. Кундери, Д. Кутзее, Х. Курейши та ін. Особливістю творчості цих письменників є багатшарова гібридизація, насамперед стильова [5: 178]. За М. Бахтїним, будь-який стилістичний гібрид «певним чином діалогізований. Це означає, що схрещені в ньому мови перебувають у відношеннях, аналогічних реплікам діалогу; це – суперечка мов, суперечка мовних стилів» [6: 439]. Особливістю колоніального та постколоніального дискурсу також є розмивання дискурсу колонізатора. Оскільки часто не вдається створити незалежний національний дискурс, автори вдаються до гібридизації, особливо мовлення, задля збереження «свого» в протиставленні із «іншим».

У постколоніальному художньому дискурсі гібридність не передбачає емпатію, змішання культур чи безболісну асиміляцію, а виступає як голос маргіналізованих осіб, чие існування підкорене гегемонному дискурсу колонізатора [7: 377]. Гібридна ідентичність формується між різними культурними та соціальними дискурсами в процесі діалогу про труднощі життя у відмінностях та протистоянні повному розсіюванні в «чужому» [8: 150]. У плані вираження гібридність виявляється передовсім у мові автора та мовленні героїв, які виступають як ключове знаряддя подолання зверхності гегемонного наративу. Найчастіше тексти написані мовою колонізатора, однак маркування мовлення на текстуальному рівні відбувається завдяки ускладненим синтаксичним конструкціям, інкорпоруванню питомих для рідної культури слів та концепцій, креолізованих елементів та інших структур, що сигналізують про «іншість» автора.

2. Гібридна ідентичність в ірландській драматургії ХХ ст.

Теорія (пост)колоніалізму зародилася як відгук на панування імперій у світовому устрої та першочергово застосовувалася до аналізу взаємодії неспоріднених між собою культур. З часом простір її застосування значно розширився та розповсюдився на вивчення взаємозв'язків культур та традицій, що протягом тривалого часу мали близькі контакти. Розширення меж теорії забезпечило можливість застосування здобутків теорії постколоніалізму до вивчення, поміж іншого, ірландської драматургії ХХ ст. Зауважимо, що існують певні застереження щодо перекладання усієї відповідальності за взаємодію англійської та ірландської культур виключно на процеси колонізації. Приміром, США (як представник англо-американської традиції) ніколи не виступали в ролі колонізатора по відношенню до Ірландії, однак ця країна мала величезний вплив на розвиток ірландської літератури, політичної риторики, маркетингу, тощо [9: 24]. Відтак колоніалізм та культурна гібридизація можуть розглядатися в тому випадку, коли існує відчутний політичний тиск колонізатора над колонізованим. З цієї позиції можна розглядати Англію як метрополію у стосунках з Ірландією, враховуючи відповідне віддзеркалення цих подій у драматургії.

Ірландія подарувала світові таких видатних драматургів, як О. Вайлд та Б. Шоу, однак традиційно вони сприймаються як англійські літератори, оскільки писали англійською мовою та не зверталися до національних питань у своїй творчості. Становлення власне національного ірландського театру розпочалося із Кельтського відродження, що призвело до де-англіфікації Ірландії у ХХ ст. та приваблювало багатьох ірландських драматургів, які по-різному виступали адвокатами національного руху. З одного боку, вони розуміли, що політична самостійність неможлива без усвідомлення народом своєї культурної окремішності, адже коли власна історія і мова стають чужими для більшості населення, країна залишається культурно залежною від колишньої метрополії [10]. З іншого боку, більшості представникам Кельтського відродження не вдалося повноцінно опанувати ірландську мову, що призвело до появи асиметричної, або гібридної, ідентичності, яка і стала ядром більшості сучасних ірландських п'єс. Парадокс полягає насамперед у тому, що пропаганда культурної ірландизації відбувалася засобами англійської мови, що дістало назву «культурної трансляції». Незважаючи на певну нелогічність та непослідовність представлення національної ідентичності, літературним діячам вдалося підірвати англійську культурну гегемонію, створивши новий відмінний простір.

Одним із перших драматургів, який розпочав рух відродження на сцені, був В. Б. Сйтс, який разом із своїми колегами Леді Грегорі, Е. Мартіном та Д. Сінгом відкрили в Дубліні Театр Абатства у 1904 році з метою постановки ірландських (кельтських) п'єс [11]. П'єси В. Б. Сйтса часто критикували за надмірну націоналістичність, адже в них він закликав до зречення від особистих благ заради блага Ірландії. Драматургія Д. Сінга була повністю присвячена життю простого ірландського селянина, його труднощам та радощам. Нетрадиційну для європейського театру початку століття тему маргіналів згодом продовжив Ш. О'Кейсі, який писав переважно про долю ірландських робітників. Пошук власної ідентичності, роздуми над місцем «маленької» людини в неоднорідному суспільстві та питання національного відродження стали центральними темами для драматургів Ірландії протягом усього ХХ ст. Б. Фріл, С. Беккет, П. Шерідан, М. МакДонах, Д. Мерфі та низка інших ірландських авторів гідно представили ірландський театр на світових сценах. Через соціокультурну специфіку та історичний контекст творення драматичних текстів в Ірландії гібридність стає ознакою великої кількості творів. У статті зупинимося детально на виявах гібридної ідентичності у п'єсі Б. Фріла «Переклади».

Цей драматичний твір є переконливим прикладом втілення роздумів стосовно національної, культурної та мовної гібридизації в літературі. З часу прем'єри у 1980 році п'єсу тлумачили як художнє бачення історичної трансформації Ірландії з переважно гельської нації у англіфікований народ. Для розуміння сутності конфлікту та масштабу трагедії п'єси необхідно пригадати деякі важливі факти з історії Ірландії. Походять ірландці, як і інші мешканці Британських островів, наприклад, шотландці та валлійці, від кельтів, що заселили ці землі приблизно в VI ст. до н.е. Саме від них у спадок їм перейшла і гельська мова, і кланова система побудови суспільства. Кельтська мовна та культурна спадщина ірландців без значних втрат пережила колонізацію островів Римською імперією, перейнявши, однак, релігію завойовників. Згодом вони встояли у боротьбі з вікінгами, що після падіння Римської імперії активно намагалися захопити території Британських островів. Після перемоги над вікінгами територія сучасної Ірландії не змогла зміцніти через постійні внутрішні чвари. Така слабкість дозволила новим господарям сусіднього острова, а саме англосаксонським племенам германського

походження, що заселили пост-римську Британію та розбудували там своє королівство, завоювати частину земель Ірландії. Англіїці не бажали асимілюватися із місцевим населенням, тому забороняли змішані шлюби, ірландські закони, звичаї та мову. Порозумінню не сприяло також збереження ірландцями католицької віри в той час, коли Англія стала країною протестантства. Католиків, фактично, позбавили усіх цивільних прав. Невпокореною та самобутньою лишалася лише південна, так звана «Дика Ірландія», що слугувала прикладом пасторального устрою життя. Протягом століть ірландці неодноразово намагалися відвоювати свою незалежність, однак усі спроби закінчувалися невдачею. У 1801 році Ірландія офіційно стала частиною Об'єднаного Королівства Великобританії та Ірландії. За роки перебування у складі Великобританії Ірландія пережила голод та еміграцію, населення країни на певному етапі скоротилося вдвічі. Боротьба за незалежність точилася десятиліттями, і лише в 1949 році Ірландія стала повністю незалежною республікою, втративши, однак, частину своїх земель на півночі. Великобританія не погодилася їх віддати, оскільки цей промислово розвинений регіон відігравав значну роль в економіці Королівства. Крім того, місцеве населення, переважно протестанти, хотіли бачити себе у складі Великої Британії.

Окремо варто звернутися до історії ірландської (гельської) мови. Ірландська мова була мовою спілкування протягом усього періоду існування нації. Ситуація значно змінилася за правління королеви Єлизавети, яка вбачала загрозу англійському стилю життя зі сторони ірландської мови. Занепад почався ще у XVI ст., однак саме в XIX ст. через дії англійської влади, голод та імміграцію, Ірландія втратила до 25% населення в переважно ірландськомовних регіонах. На час закінчення періоду британської колонізації ірландською мовою говорило лише 15% населення. За часів незалежності Ірландія докладала чимало зусиль, аби відновити функції ірландської мови в державі, однак результати були не дуже вдалимими. Станом на 2011 рік лише близько 10% громадян у побуті спілкуються ірландською, переважно в сільській місцевості. Хоча ірландська мова є національною мовою, офіційний статус державної мови має також і англійська. Відповідаючи на питання щодо мови колонізатора, можемо стверджувати, що попри спроби відновити повноцінне функціонування ірландської мови, англійська насправді стала рідною для більшості ірландців.

П'єса «Переклади» змальовує спочатку співіснування англійської та ірландської культур, а згодом їх гібридизацію [12]. Події розгортаються в 1833 році в невеликому містечку Беллібег, куди прибувають місії Відділу картографії та Національної Освітньої системи. Завдання місії – заміна властиво ірландських назв англійськими, а також перехід на національну шкільну систему з англійською мовою навчання, що повинна замінити традиційні школи під відкритим небом, де навчали ірландською. Отже, перші кроки колонізаторів були спрямовані на повну заміну лінгвістичного ландшафту країни та трансформацію освітньої системи. П'єса демонструє, однак, що імперіалізм не зміг повністю подолати національне самовираження ірландців і породив гібридні та дуальні утворення: співіснування двох систем назв, двох типів шкіл та двох мов. Нативні форми існування збереглися в дещо маргіналізованому стані та обмежувалися домашнім вжитком. Англіїці вірили, що з часом новітня система освіти змусить місцевих мешканців забути властиво ірландські топоніми. Однак вони не врахували силу усних традицій, що довгий час підтримувалися місцевими мешканцями. Існує думка про те, що саме маргіналізація дозволила ірландцям частково вберегти свою мову та культуру від повної асиміляції. Подальша історія Ірландії підтверджує твердження про взаємний вплив мов і культур колонізатора та колонізованих. Хоча Ірландія стала переважно

англомовною, ірландців та англійців підступно роз'єднала спільна мова, адже вони так і не почали розмовляти ідентичною говіркою [13: 333]. Окреслена ситуація підтверджує міркування дослідника пост-колоніалізму Г. Баби про те, що природа колоніальної ідентичності не є монолітною, а радше неоднозначною та гібридною або навіть асиметричною щодо культур колонізаторів та колонізованих. Між двома культурами виникає певна третя площина, в якій конструюються культурні системи. У такому лімінальному просторі усі культурні та мовні складові перебувають у постійній динаміці, і цей рух дозволяє носіям гібридності існувати у відносній свободі, не обмежуючи себе певними нормативними рамками.

П'єса «Переклади» переконливо ілюструє конструювання цієї третьої площини: дуальна мовна присутність гостро відчувається, хоча англійська повністю замінила ірландську. Текст написано англійською, але дуже швидко глядач усвідомлює, що насправді англійці та ірландці говорять відповідними мовами та не розуміють один одного. Ця п'єса – унікальний приклад гібридності, адже, не вдаючись до змішання мов та перемикування мовних кодів, автор успішно змальовує картину непорозуміння між двома сторонами конфлікту або діалогу. Використання спільної мови не завжди означає розуміння. П'єса є прямою ілюстрацією поняття, яке Г. Баба назвав «колоніальною імітацією»: аудиторія свідомо сприймає той факт, що під схожістю ховається відмінність [14: 86]. Таким чином, «Переклади» не можна сприймати як п'єсу, що декларує зникнення ірландської мови. Твір радше демонструє, що ірландська говірка втілюється в англійській мові та перероджує англійську зсередини, оскільки використання англійської – це імітація, що є одночасно схожістю та відмінністю.

Англійська колонізація призводить до співіснування двох топонімічних та антропонімічних систем, двох освітніх напрямків, двох мов, а також двох типів людей, чия гібридність, однак, сповнена конфліктів. Одним із головних героїв п'єси є молодий англійський офіцер Йоланд, який (на відміну від свого батька, що впевнений у своїй благородній місії побудови нового світу) зачаровується тихим та неквапливим життям ірландської глибинки. Романтичні почуття до місцевої дівчини породжують у ньому бажання вивчити ірландську та назавжди залишитися в цьому краї. Хоча його почуття та прагнення досягнути невідомо йому культуру ширі, він постійно наштовхується на мовні та культурні бар'єри, які не дозволяють йому асимілюватися. В одному з епізодів автор дуже влучно та лаконічно висловив різницю у світогляді Йоланда та його коханої Мойри: Maire: The grass must be wet. My feet are soaking. / Yolland: Your feet must be wet. The grass is soaking [15: 62]; Мойра: Трава, мабуть, волога. У мене ноги змокли. / Йоланд: У тебе, мабуть, вологі ноги. Трава змокла [16: 57].

Мойра спирається на суб'єктивний досвід, тоді як Йоланд робить висновки на основі об'єктивних фактів. Гра із стереотипними національними рисами (ірландці часто віддаються почуттям, тоді як англійці зосереджуються на фактах та причинних зв'язках) дає Фрілу можливість показати відмінності, не вдаючись до лінгвістичної гібридизації. Мойра, на відміну від Йоланда, прагне поїхати якнайдалі з цього Богом забутого місця, адже розповіді про розвинену та багату Америку створили в її уяві романтичний образ земного раю. Вона хоче якомога швидше вивчити англійську, оскільки стара мова є бар'єром на шляху до сучасного прогресу. Вона, фактично, відкидає свою ірландську ідентичність, вважаючи її недолугою та несучасною. Як відомо, одним із засобів домінування колонізатора є створення суб'єктів, що підкоряються добровільно. Мойра стала втіленням саме такої групи людей. Кохання цієї пари почалося з непорозуміння як

мовного, так і світоглядного. Замість того, аби стати втіленням ідеальної англо-ірландської гібридності, вони стали трагічним символом прірви між культурами.

Інший герой п'єси, Манус, є символом непримиренності із колонізаторською політикою Англії в Ірландії. Манус відмовляється говорити англійською, після тривалих протистоянь він прагне переїхати до віддаленого селища, аби навчати дітей у традиційній школі під відкритим небом рідною ірландською мовою. Фактично, у його образі втілена добровільно маргіналізована частина ірландців, які відмовилися від благ промислово розвиненого суспільства, яке нав'язували англійці, завдяки чому їм і вдалося вберегти свою автентичність. Відкидаючи гібридність як шлях до поступу, Манус робить вибір на користь ірландської ідентичності.

П'єса рясніє прикладами гібридної ідентичності, коли герої змушені існувати між двох світів, мов та культур. Директор школи Х'ю, батько Мануса, своєю освіченістю розбиває стереотипне уявлення про неотесаних ірландців. Манерами він більше схожий на цивілізованих англійців, але водночас зневажає англійську мову та літературу. Він негативно висловлюється про все англійське, але з часом його позиція змінюється. Розуміючи невідворотність колонізації, він вважає за краще пристосуватися до нових умов: в присутності англійських солдат говорить лише англійською, пропонує їм дружбу та гостинність і зрештою подає клопотання про своє призначення на посаду директора нової національної школи. Він усвідомлює, що багата ірландська мова його народу була певною ілюзорною компенсацією збіднілості, в якій вони жили, що культурна спадщина не змогла посприяти значному поступу суспільства. Х'ю зробив для себе висновок, що антична гельська цивілізація повинна поступитися сучасній англійській. Водночас, він не відкидає відмінності між англійцями та ірландцями, розуміючи, що англійський вокабуляр та граматики не завжди можуть забезпечити точний переклад та налагодити плідний діалог. Х'ю проходить шлях від ірландського шовініста до англо-ірландського гібрида, що поєднує в собі риси обидвох культур.

Його молодший син Оуен проходить зворотній шлях. Він з'являється у п'єсі як посередник між англійцями та ірландцями, а наприкінці стає потенційним націоналістом. Оуен багато років прожив у Дубліні та повернувся в рідний край у ролі перекладача. Він майже повністю асимілювався на чужині та приїхав додому, підтримуючи місію англійців. Оскільки текст написано виключно англійською, авторові доводиться вдаватися до незвичних засобів, щоб створити ілюзію двомовності. Наприклад, англійські друзі Оуена називають його Роландом, що для них звучить природніше. Він не заперечує, що свідчить про його прийняття англійської ідентичності. Комунікативні стратегії в його перекладах сприяють пом'якшенню риторики англійців і дозволяють змалювати позитивну картину майбутнього англіфікованої Ірландії. Оуен прагнув знайти найближчі за звучанням відповідники для ірландських назв, але йому це вдалося нечасто, оскільки кожний топонім мав відбиток історії та традицій. Його невдалі спроби пошуку порозуміння між двома культурами та мовами змусили його відвернутися від власної гібридної ідентичності та зайняти чітку проірландську позицію. Оуен подолав у собі так званий *shoneenism*, або колоніальне імітування, тобто прагнення бути у всьому схожим на колонізатора. Вважається, що саме добровільний перехід на мову більш розвиненої нації, а не примус, став основною причиною втрати національної мови для значної частини населення Ірландії.

3. Гібридна ідентичність художнього дискурсу як проблема перекладу

У літературознавстві та лінгвістиці різні форми гібридності розглядалися як поліфонія (М. Бахтін), синкретизм (М. Герсковіц), бриколаж (К. Леві-Строс), креолізація

тощо [17]. У перекладознавстві деякі дослідники (А. Даф), спираючись на твердження про гібридність як третю площину між двома культурами, розглядають і будь-який переклад як гібридний текст, оскільки перекладач живе між двома мовами та культурами. «Мова перекладу є «третьою мовою», яка знаходиться між вихідною та цільовою мовою: усі слова знайомі, але поєднані у незнайомий спосіб. Текст може сприйматися як одне ціле, якщо переклад не є сумішшю стилів та мов або зшитою з клаптиків обидвох мов ковдрою» [18: 152].

Окреслений підхід висуває низку вимог до природи тексту з елементами гібридності. Національна гібридність повинна зберегти свою сутність у перекладі та залишити потенційну можливість читачеві або глядачеві відмежувати гібридність, закладену автором, та гібридність власне перекладу.

П'єсу «Переклади» перекладали багатьма мовами світу. Серед них мови, які виступали інструментом колонізації, зокрема французька, німецька, російська; а також італійська, угорська, грецька та міноритарні мови. Саме ті, що зазнавали утисків від колонізаторів: білоруська, каталонська, валлійська і власне ірландська. Досвід перекладу цієї п'єси ірландською є унікальним. З одного боку, перекладач не стикається з жодними культурними бар'єрами, які заважають повному розумінню тексту. З іншого – існує загроза втратити баланс між своїм-чужим, який гостро відчувається в англійській версії. В оригіналі Б. Фріл використовував типову для ірландців вимову, тоді як ірландський перекладач О'Доблін наділив ірландських героїв рідним для їхнього регіону звучанням, а англійців змусив говорити говіркою ірландської провінції Манстер. Автор, однак, несхвально відгукнувся на спробу ірландизації своєї п'єси. Причиною неприйняття версії перекладу могло бути руйнування образу відмінності у схожості, який так старанно плекав автор, змушуючи говорити героїв однією, але водночас такою різною мовою [19: 265].

Аналіз перекладів п'єси та коментарів до них іншими мовами дозволяє зробити висновок, що у процесі перекладу цієї лінгвістично складної п'єси перекладачі свідомо чи несвідомо керувалися основними постулатами скопос-теорії Х. Фермеєра та К. Райс: «перекладай таким чином, щоб текст функціонував у ситуації, у якій він використовується, і для людей, які його використовують, саме так, як вони цього хочуть» [20: 29]. У статті Ф. Мазар та Д. Філіпполо розкривають обґрунтування свого власного підходу до перекладу п'єси італійською та грецькою мовами: оскільки глядачі в Італії та Греції не можуть ідентифікувати себе із жодною із сторін в п'єсі, на відміну від ірландців чи англійців, то перекладачі створили умовний поділ між сторонами конфлікту [21]. (Італія та Греція останнім часом не мали таких імперських перемог, як Англія, і не страждали від утиску власної національної ідентичності). Отже, переклади цими мовами створювалися в нейтральному культурно-історичному контексті. Фактично перекладачі імітували відмінності між мовленням ірландців та англійців, запропоновані оригіналом. Так звану ірландську мову п'єси характеризувала велика кількість фразових дієслів, ідіом, стягнених та просторічних форм, що в реальному житті в окремих випадках могли б характеризувати розмовну англійську загалом. Англійці виділялися більш формалізованим мовленням.

Дещо відмінними можуть бути стратегії перекладу мовами, що зазнали впливу колонізаторів. Оскільки колонізовані в недалекому минулому культури гостро відчувають проблеми, що обговорюються у п'єсі, вони певним чином можуть ідентифікувати себе із персонажами-ірландцями. Розуміючи стан речей, глядачі підсвідомо намагатимуться впізнати себе в котромусь із героїв п'єси. Перекладач у цій

ситуації не може створити абстраговану відмінність між мовленням протидіючих сторін, адже це зруйнує зв'язок між персонажами і глядачем. Не можна вдаватися і до використання креолізованого мовлення, наприклад, до суржику (у випадку української реальності), адже автор навмисне не використовує гібридизацію на рівні мовлення. П'єсу «Переклади» ніколи не перекладали українською мовою та не ставили на сценах України, вона доступна лише в російському перекладі. Перекладацькі стратегії можна окреслити лише гіпотетично: рішень є кілька, але оскільки симпатії глядача будуть радше на боці ірландської спільноти, саме їхнє мовлення варто зробити живим, природним та зрозумілим. Мовлення колонізаторів, натомість, може містити штучно формалізовані елементи, що підкреслить неприродність та нав'язливість. Досить небезпечною є перетворення вдовоної двомовності на двомовність реальну. До такого експерименту вдався перекладач білоруською мовою Н. Павлович. Його варіант п'єси «Переклади», що був поставлений у Національному академічному театрі імені Янки Купали у Мінську, втілює російсько-білоруську двомовність. Аналіз реценції вистави глядачами показав, що така тактика значно спростила суть п'єси для аудиторії. Більшість сприйняли основну ідею лише як втрату національної мови, тоді як інші закладені в тексті аспекти, такі як становлення гібридної ідентичності, самовизначення, відмінність у схожості, тощо, було втрачено [19: 266]. Частково неповне розуміння тексту відбулося і через брак знань про історію Ірландії. Білоруський дослідник А. Белявський зазначив, що програма до вистави містила аналіз образності п'єси, натомість необхідно було коротко окреслити історичний контекст, як це було зроблено, наприклад, в Італії. Крім того, спорідненість білоруської та російської мов (на відміну від польської та англійської, що належать до різних мовних груп), не дозволяє до кінця повірити в можливість тотального непорозуміння між героями. При цьому ілюзія непорозуміння в межах однієї мови, що її створив Фріл, повністю порушується.

Перекладознавчий аналіз російського перекладу М. Строніна [22] дозволяє виявити деякі мовленнєві закономірності. Цілком можливо можна провести паралель між англійською та російською мовами, які в різні проміжки часу виступали мовами-колонізаторами по відношенню до інших націй. Гегемонний статус російської мови позначився на перекладі: мова англійців у російському звучанні звучить вишукано та лінгвістично правильно, мова підкорених ірландців наділена певним колоритом, що виражено просторічними та стилістично-зниженими елементами (*наша; лопочут; нализался, как свинья; мне хана; наьемся вдрабадан*), що в поєднанні із традиційними для тогочасної Ірландії вкрапленнями латини та давньогрецької створює комічний ефект. Важливо також простежити критичну реценцію п'єси: як сприймають глядачі, читачі та критики проблематику твору крізь призму російського перекладу. Наприклад, Н. Стоєва порушує питання про доцільність збереження своєрідності ірландських назв за умови, що вже давно ніхто не пам'ятає легенд, які мотивували назви. Критик також сприймає виставу не як історію захоплення Ірландії, не як «антиглобалістську» історію зникнення усього милого (але не функціонального) під натиском цивілізації, а радше як плинність життя, яке не переривається ні на мить, не зважаючи на усі труднощі та зміни [23]. Іронічна назва газетної статті щодо вистави за п'єсою «Переклади» у Прокоп'євському драматичному театрі (Росія) «Перевод с ирландского на общечеловеческий» [24] викликає ряд асоціацій із вивищенням російської мови як панівної у постколоніальному просторі (див., наприклад, «Русский язык – общечеловеческий код культурного содружества и исторической взаимосвязи» [25]). Риторика зазначеної критичною статтю виявляє симпатії критика: драматурга цікавлять не історичні реалії, а проблеми діалогу

двох цивілізацій; мовний бар'єр – не головна перепона; відвідувачі сільської школи ігнорують англійську мову тощо. Важливо, що той самий російський переклад цілком відмінно сприймався у м. Казань (Татарстан): п'єса тлумачилася виключно як трагедія втрати рідної мови та культури, що можна пояснити подібним до ірландського становища татар на власній землі [26].

Висновки

1. Гібридна ідентичність є важливим елементом сучасного художнього дискурсу, що вдалося простежити на прикладі ірландської драматургії ХХ ст. Виявлено, що критичний аналіз перекладів та рецепції перекладних творів з елементами гібридності неможливий без урахування соціокультурного контексту цільової полісистеми. Соціокультурний контекст диктує стратегії перекладу, визначає методи передачі основних елементів тексту та формулює засади рецептивної естетики серед критиків, читачів та глядачів. Розуміння гібридності буде глибшим серед агентів рецепції, які на власному досвіді пережили або спостерігали за творенням, становленням чи руйнуванням гібридності у зв'язку із історико-соціальними трансформаціями суспільства, яке вони представляють.

2. Переклад міноритарними національними мовами не варто спрощувати двомовністю. Хоча такий підхід і полегшує роботу перекладачеві (не доводиться лінгвістичними засобами вибудовувати відмінність у межах однієї мови), однак руйнується основне повідомлення п'єси, а саме відмінність у схожості.

3. Проаналізовані контексти вказують також на відмінність рецепції одного і того ж перекладу залежно від історичного досвіду регіону.

У подальшому дослідженні ставимо собі за мету за допомогою контрастивного методу аналізу виявити лінгвістичні універсалії чи / або закономірності, що проявляються в мові перекладу залежно від соціокультурного контексту перекладу та рецепції різних складових гібридної ідентичності.

1. *Ровенчак О.* Проблеми трансформації ідентичностей у контексті міжнародної міграції / *О. Ровенчак, В. Володько* // *Studia methodologica*. – 2009. – Вип. 26. – С. 31–45.
2. *Сміт Е. Д.* Національна ідентичність / *Е. Д. Сміт*; пер. з англ. *П. Тарашука*. – К.: Основи, 1994. – 224 с.
3. *Mercer K.* Welcome to the Jungle: Identity and Diversity in Postmodern Politics / *K. Mercer* // *Identity: Community, Culture, Difference* / ed. by *J. Rutherford*. – London, 1990. – P. 43–71.
4. *Fanon F. O.* Black Skin, White Masks. The experiences of a Black Man in a White World / *F. O. Fanon*. – New York: Grove Press, 1967. – 206 p.
5. *Толкачев С. П.* Проблемы культурной идентичности в современной мультикультурной литературе / *С. П. Толкачев* // *Знание, понимание, умение*. – 2013. – № 2. – С. 177–182.
6. *Бахтин М.* Вопросы литературы и эстетики / *М. Бахтин*. – Москва: Художественная литература, 1975. – 504 с.
7. *Сембе К.* Гібридна ідентичність у постколоніальному письмі Салмана Рушді / *К. Сембе* // Літературознавчі студії Київського національного університету імені Тараса Шевченка / ред. кол. *Н. М. Гаєвська, А. Б. Гуляк, Л. М. Задорожна* [та ін.]. – 2013. – Вип. 39, ч. 2. – С. 376–382.
8. *Ang I.* Together-in-Difference: beyond Diaspora, into Hybridity / *I. Ang* // *Asian Studies Review*. – 2003. – № 27 / 2. – P. 141–154.
9. *Heininge K.* Buffoonery in Irish Drama: Staging Twentieth-century Post-colonial Stereotypes / *K. Heininge*. – Peter Lang, 2009. – 191 p.
10. *Частник С. В.* Ірландський парадокс: асиметрія мови й ідентичності / *С. В. Частник* // *Культура України*. – 2012. – Вип. 39. – С. 130–137.

11. *Ряполова В. А.* Театр Аббатства (1900 – 1930-е годы). Очерки / В. А. Ряполова. – М. : Индрик, 2001. – 176 с.
12. *He C.* The Dilemma of Colonial Hybridity in Brian Friel's Translations / С. He // *Études irlandaises*. – 2010. – No. 35–1. – P. 2–11.
13. *Kiberd D.* Inventing Ireland / D. Kiberd. – London : Jonathan Cape, 1995. – 622 p.
14. *Bhabha H.* The Location of Culture / H. Bhabha. – Psychology Press, 1994. – 408 p.
15. *Friel B.* Translations / B. Friel. – Faber & Faber, 1981. – 70 p.
16. *Фрил Б.* Переклади / А. Галас. – Рукопис.
17. *Haj Y.* Conceptualizing Hybridity: Deconstructing Boundaries through the Hybrid / Y. Haj // *Formations*. – 2010. – Vol. 1, No. 1 – P. 31–38.
18. *Duff A.* Third Language: Recurrent Problems of Translation into English / A. Duff. – Pergamon Press, 1981. – 160 p.
19. *Беляевский А. М.* Ловушка для йоландов: о переводе «переводов» / А. М. Беляевский // *Этнокультурное развитие Беларуси в XIX – начале XXI в. : материалы междунар. науч.-практ. конф. / редкол. : Т. А. Новогродский (отв. ред.) [и др.]*. – Минск : БГУ, 2011. – С. 264–270.
20. *Veermers H. J.* Skopos und Translationsauftrag-Aufsätze / H. J. Vermeer. – Institut für Übersetzen und Dolmetschen der Universität Heidelberg, 1990. – 171 p.
21. *Mazzara F.* The challenge of translating Brian Friel's 'Translations' [Electronic resource] / F. Mazzara, D. Philippopoulou. – Mode of access : <http://discovery.ucl.ac.uk/14618/1/14618.pdf> (23.04.2015).
22. *Фрил Б.* Нужен перевод. Пьесы / Б. Фрил ; пер. с англ. М. Стронина. – СПб. : Балтийские сезоны, 2008. – 378 с.
23. *Стоева Н.* Перевод не нужен [Электронный ресурс] / Н. Стоева // *Петербургский театральный журнал*. – 2006. – № 46. – Режим доступа : <http://ptzh.theatre.ru/2006/46/117/> (28.03.2015).
24. *Новашов А.* Перевод с ирландского на общечеловеческий [Электронный ресурс] / А.Новашов // Газета «Кузбасс». – Режим доступа : <http://www.kuzbass85.ru/2012/09/25/perevod-s-irlandskogo-na-bshhechelovecheskiy/> (25.09.2012).
25. Русский язык – общечеловеческий код культурного содружества и исторической взаимосвязи [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://media73.ru/2013/37124-registraciya-na-konferenciyu-russkij-yazyk-prodolzhaetsya> (23.03.2015).
26. *Кадырова А.* Олег Лоевский привез в Казань племянника Марселя Салимжанова [Электронный ресурс] / А. Кадырова // *Вечерняя Казань*. – Режим доступа : <http://www.evening-kazan.ru/articles/oleg-loevskiy-privez-v-kazan-plemyannika-marselya-salimzhanova.html> (17.12.13).

HYBRID IDENTITY IN LITERARY DISCOURSE: TRANSLATION CHALLENGES

Anna Halas

*Ivan Franko National University in Lviv
vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine,
halasann@gmail.com*

The present paper is an attempt to apply the category of hybrid identity in sociocultural model of translation criticism. It is based on the notion of integral identity that includes a range of socially motivated components. The article follows the strategies of reproducing the elements of hybridity depending on dominant sociocultural context of target polysystem through the example of Irish drama of the 20th century, namely translations of Friel's play "Translations" into a variety of languages. It traces regular patterns in

translation decisions which are conditioned by linguistic and historical experience of the recipient region and reviews critical opinions on translations with reliance on the notion of hybrid identity.

Identity has become one of central notions of sociology, anthropology, philosophy, history, literary studies as well as linguistics. Translation studies had long been using the notion 'personality' that partially overlaps with 'identity'. Recently, the term 'identity' has integrated into the discipline owing to its interdisciplinary relations with sociolinguistics and literary studies where 'identity' is widely discussed within postcolonial studies. The notion of hybrid identity is defined within the framework of translation studies paradigm with the aim of testing its potential in sociocultural model of translation criticism. The methodology applied in the paper includes sociocultural analysis, discourse analysis, translation studies analysis as well as elements of hermeneutics. Original dramatic works are researched by means of creative and genetic as well as historical and functional methods. Speech of characters in drama is analyzed through the prism of their affiliation to a certain sociocultural group and each element of integral identity is viewed as a component of multi-level structure of discourse centered on semantics and pragmatics.

Hybridity is a result of interaction of two different identities, in particular national and cultural ones. They are implemented in language through a range of specific linguistic codes which often express author's attitude towards nation or ethnic group. In fact, cultural, national and language hybridity of postcolonial epoch triggered the formation of a powerful trend in literary discourse. Since often it is impossible to create an independent national discourse, authors often resort to hybridization, in particular to linguistic one, to preserve the opposition of 'self' and 'other'.

Having examined translations of texts containing the elements of hybridity into a variety of languages with different sociocultural background, we have concluded that sociocultural context imposes the methods of reproduction of main text elements and model the principles of receptive aesthetics among critics, readers and viewers. In our further research we aim at tracing linguistic regularities that are manifested in translations depending on sociocultural context.

Key words: literary discourse, Irish drama, hybrid identity, translation criticism, sociocultural context.

Стаття надійшла до редколегії 20.01.2015
Прийнята до друку 17.02.2015